

WIRÁGH ANDRÁS

## Nyelven innen, határokon túl

Hálózatos magyar irodalom 1920 és 1929 között

A kiegyezéstől az első világháború végéig az Osztrák–Magyar Monarchia, illetve ezen belül a Magyar Királyság volt a magyar irodalom abszolút tere.<sup>1</sup> A magyar nyelven születő szépirodalmi szövegek jórészt az országhatárokon belül vándoroltak a vidéki települések és a főváros különböző sajtótermékei között. 1919–1920-tól kezdődően a magyar nyelvű irodalmi transzfer hálózatai átnyúltak az országhatárokon: a Tanácsköztársaság és bukása által kiváltott emigrációs hullámnak köszönhetően Bécs és Berlin mellett több európai nagyváros vált ideiglenesen irodalmi „külképviselővé”, a trianoni döntéssel pedig Csehszlovákiában, Jugoszláviában és Romániában is erős csomópontjai alakultak ki a magyar irodalomnak. A nyugat-európai és kisebbségi csomópontok, illetve Budapest között az 1920-as évek folyamán élénk dialógus alakult ki. Az évtized második felére jelentős volt a magyarországi szerzők külföldi jelenléte, akár csak a különböző okok miatt határokon túlra került magyarul író szerzőké Magyarországon. Ebben a tanulmányban a Magyarországról, elsősorban Budapestről vidékre és külföldre tartó irodalom útvonalairól lesz szó 1929-ig, Cholnoky László haláláig bezáróan.

A századfordulón, azaz – tágabb értelemben – az 1880-as évek második felétől egészen az első világháborúig, de megszorításokkal az ezt követő forradalmak időszakáig a magyarországi sajtóhálózat az irodalmi nyilvánosság egyszerre több funkcióját látta el. Többek között rendszeres esztétikai élvezetet biztosított az olvasóknak a tárcarovatban szereplő szöveg segítségével: ekkoriban a szépirodalom a legkisebb, járási szintű hetilapokból, sőt a szaklapokból sem hiányozhatott. Az írók szinte korlátlanul küldözgethették írásaikat az ország különböző időszaki kiadványaiba, és azzal sem kellett törődniük, ha egy-egy versük, elbeszélésük vagy publicisztikájuk korábban már több helyen is megjelent, mivel az utánközlések gyakorlatának szabályozásával a tartalomszolgáltatás kiegyensúlyozottságának elve sérült volna. Ugyanakkor a lapszerkesztőségek között is állandó szövegforgalom zajlott: a nagyobb vidéki napilapok és a kisebb hetilapok egyaránt kapcsolatban állhattak fővárosi lapokkal vagy szövegügynökségekkel, miközben gyakran egymás cikkeit ollózták át. Török Gyuláról szóló visszaem-

\* A szerző a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézetének tudományos munkatársa. A tanulmány a PD 128674 számú NKFIH-pályázat (*A plágium szeriálisitása: Cholnoky László szövegszerkesztési elvei és publikálási praxisa*) támogatásával készült.

1 A tanulmányban a továbbiakban – egyszerűsítés végett – a különböző országokat nem a korabeli hivatalos nevükön szerepeltetem (Magyar Királyság helyett Magyarország, Szerb–Horvát–Szlovén Állam vagy Jugoszláv Királyság helyett Jugoszlávia stb.).

lékezésében Harsányi Zsolt így írt az *Előre* című kolozsvári hetilapnál töltött „hírszerkesztési” gyakorlatról:

[A] robot nagyon utálatos volt. Ketten voltunk az egész szerkesztőség. [...] Az Előrének semmi néven nevezendő más hírszolgálat nem volt. A vezércikket a Szeged és Vidékéből vagy a Hevesvármegyei Közlönyből kellett kivágni, mindegy volt, honnan, mert az Előrének nem volt politikai pártállása. Nekem éppen úgy sejtelmem sem volt szerkesztésről, mint Töröknek hírlapírásról. Hónapokig csináltuk már az Előré, mire eszünkbe jutott, hogy egyszer el kellene menni a városházára, és megnézni, hátha ott van valami hír. A közigazgatási hatóságok létezéséről fogalmunk sem volt, gyerekkorunkból emlékeztünk alispán és szolgabíró derengő fogalmára, ez volt minden. Rosszabb, tartalmatlanabb, értesületlenebb lapot sohasem nyomtak ki Magyarországon, mint az akkori Előre.<sup>2</sup>

A világháború alatt a sajtó hálózatos működése már nem működött annyira olajozottan, mint azelőtt, de a megmaradt vidéki lapokból nem vészett ki teljesen a szépirodalom, és a fővárosi szerzők sem számolták fel korábban kialakított kapcsolataikat. A háborús állapotokkal szemben az egyes országrészek 1918-tól állandósuló megszállásai, majd az 1919-es Tanácsköztársaság már jelentősebben korlátozták, illetve ideiglenesen vagy véglegesen beszüntették az ország területén működő lapszerkesztőségek munkáját. A szövegáramlás korábbi megszokott protokolljai átalakultak. A vidéki sajtó nem tudott olyan mértékben teret adni a szépirodalom közlésének, ahogy ezt a szerzők a 19. század utolsó negyedétől kezdve megszokhatták. Leopold Gyula könyvmatos szövegelosztói közül a *Munkatárs* fennállásáról 1917-ből, az *Általános Tudósító* fennállásáról 1928-ból származik az utolsó nyom,<sup>3</sup> de szinte kizárt, hogy ezek a reklámok és hirdetések mellett szépirodalmat is közvetítettek volna a háború utolsó szakaszában, illetve a háborút követően. A fővárosi szerzőknek sem állt érdekében, hogy tartós személyes kapcsolatokat építsenek ki vidéki lapokkal, hiszen a Budapesten kívüli magyarországi laphálózat 1920-tól követően már nem lehetett annyira vonzó célpont, mint a századelőn: a szövegeiket korábban befogadó napi- és hetilapok terjedelme lecsökkent, tartalomszolgáltatási szokásaik megváltoztak. Ez utóbbiakat nagyban befolyásolta a főváros abszolút centrális helyzete, az innen érkező kiadványok szabad, korábban gyorsabb elérhetősége, valamint az 1920–1930-as évek fordulójától a rádió térhódítása is. A vidéki sajtó ilyen jellegű leértékelődésével szemben a Monarchia korábbi vidéki-regionális központjai erősödtek meg látványosan.

Míg 1918–1920 előtt a szerzők elsősorban három publikációs irányban (Budapest, vidék, és szórványosan külföld, jobbra Németország és Észak-Amerika) gondolkod-

2 HARSÁNYI Zsolt, „Török Gyula, fertálmágnás és költő”, *Nyugat* 15, 20. sz. (1922): 1181–1204.

3 Az Arcanum archívuma alapján. A *Munkatárs* az 1917-es *A budapesti és a környékbeli távbeszélő-hálózatok előfizetőinek és nyilvános állomásainak betűrendes névsorában*, az *Általános Tudósító* pedig az 1928-as *Budapesti Cím- és Lakásjegyzékben* fordul elő utoljára. Leopold ezek után is üzemeltetett hirdetőirodát, de ehhez már nem kapcsolódott könyvmatos lap. Leopold Gyula lapjainak fontosságáról lásd WIRÁGH András, „Hálózatos magyar irodalom a századfordulón: Barangolás a vidéki szövegközlések labirintusában”, *Médiakutató* 20, 3. sz. (2019): 51–62.

hattak, addig 1920 után elméletileg négy lehetőség állt rendelkezésükre: Budapest, vidék, a külföld, közte az emigránsok nyomán felélénkült Nyugat-Európa (Bécs és Berlin) és az Amerikai Egyesült Államok, illetve a magyarok lakta határon túli területek. A jelenleg rendelkezésünkre álló adatok alapján a korábbi kiegyensúlyozottság megtört, hiszen a szerzők a vidéki laphálózatot „elhanyagolták”, ellenben erős kapcsolatokat építettek ki a volt századfordulós, de ezúttal már csehszlovák, jugoszláv és román területeken lévő települések periodikáival. 1926-ig, a Tanácsköztársaság emigránsainak adott amnesztiáig ezenkívül jelentős volt a Béccsel lebonyolított szövegkereskedelem is. Különbség volt továbbá az *automatikus* szövegelosztást biztosító periodikák vagy ügynökségek hiánya. Egy-egy szerző Budapesten kívüli publikációi jobbra személyes közreműködésnek köszönhetően jöttek létre, a Leopoldéhoz hasonló ügynökségi tevékenységek a „boldog békeidőkkel” együtt váltak a monarchikus múlttapasztalat epizódjává.

A tanulmány további részének vizsgálódási irányait Cholnoky László publikálási naplójának adatai és összefüggései szabják meg. Cholnoky 1915-től vélhetően az 1920-as évek végéig vezette a naplót, amelybe a különböző lapszerkesztőségeknek elküldött írásait vezette fel a megjelenések vélt vagy valós adataival. Az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött hagyatékban fellelhető lista 1925 áprilisában megszakad, de egyes jelzések valószínűsítik a (ma még lappangó) folytatást.<sup>4</sup> A napló nem nevezhető maradéktalanul megbízhatónak, viszont az ebből hiányzó, de napvilágot látott „tételek” rámutathatnak a szerző által nem ismert (több esetben illegális) szöveg megjelenésekre. Bár Cholnoky László nem tartozott a Krúdyhoz vagy Kosztolányihoz hasonlóan rengeteget publikáló írók sorába, az általa „látogatott” periodikákat kortársai is igénybe vették. Ezek nyomán lehet összehasonlítani Cholnoky 1920-as évekbeli publikációs gyakorlatát Kosztolányiéval, Krúdyéval, Móriczéval vagy Szini Gyuláéval, akik – akár csak az első világháborút megelőzően – a lehetőségekhez mérten ebben az évtizedben is országos lefedettségre törekedtek, igaz, ez az igyekezet ezúttal a határokon túlra szorult nyelvi közösségek irányába tett gesztussá bővült.

Cholnoky Lászlónak 1914 előtt egy, 1915 és 1919 között három, 1920 és 1929 között 63 írása jelent meg észak-amerikai magyar lapokban. Publikálási naplójában erről kevés adat tanúskodik. Az egyik megjegyzés szerint 1925-ben az *Amerikai Magyar Népszava* a szerző tudta nélkül közölte egy elbeszélését, a clevelandi *Szabadság*ba pedig 1923-ban két, 1924-ben pedig három szöveget küldött – ez utóbbiak megjelenési adatai a szerző számára nem voltak ismertek. Összességében Cholnoky valószínűleg nem volt tisztában ezzel a markánsnak nevezhető szövegáramlással.

4 Az Est-csoportnak 1924. január 28-án leadott, majd innen 1926. december 26-án visszavett tételnél (*Bujdosó féléstének*) a következő megjegyzés szerepel: „1077. tétel”. Az ilyen című elbeszélése 1927. május 21-én jelent meg a *Magyar Újság* című budapesti napilapban (a *Szózat* utódjában). Bár a napló a szövegeket azok leadása sorrendjében tartalmazza, és Cholnoky vélhetően 1927 májusa előtt adta le a szerkesztőségnek az írást, mindez arra utal, hogy a naplót a szerző 1927 első harmadában-negyedében még vezethette.

A másik négy szerzőnek 1914 előtről 43,<sup>5</sup> 1915 és 1919 között 107,<sup>6</sup> 1920 és 1929 között 224<sup>7</sup> írása jelent meg Észak-Amerikában, főleg a két legnagyobb lapban, az *Amerikai Magyar Népszavában* és a *Szabadságban*. Nem áll rendelkezésünkre elég információ ahhoz, hogy a magyar–amerikai szövegvándorlás valódi mikéntjét bemutathassuk, de az biztosnak látszik, hogy az átvételek jelentős részéről a szerzőknek nem lehetett tudomásuk. Cholnoky megjegyzése mellett erre enged következtetni Gárdonyi Kohányi Tihamérnak, a clevelandi *Szabadság* főszerkesztőjének 1905-ben küldött levelének következő passzusa:

Én ugyan régen tapasztalom, hogy az amerikai lapok, még az angolok is *szedeztetnek a munkáimból*, de egyedül az Ön becsületes lelkében mozdult meg a méltányosság érzése. Fogadja hálás köszönetemet az Óceánon átröpített bankókért.<sup>8</sup>

Noha feljegyzései szerint maga Cholnoky is kapcsolatban állt a *Szabadsággal*, valószínűleg nem felkérésre dolgozott, mint Gárdonyi. Mivel a Clevelandben és New Yorkban megjelenő szövegei előtte Magyarországon nemcsak a legnagyobb napilapokban (pl. *Magyarország*, *Az Újság*) jelentek meg, hanem olyan új és kisebb lapokban, mint a *Magyarság*, a *Szózat* vagy a *Nemzeti Újság*, szinte biztosra vehető, hogy nem az itthoni lapok léptek kapcsolatba a tengerentúli lapokkal, hanem azok szemlézték a hazai kiadványokat, kiollózva belőlük a számukra szükséges tartalmat.

Szerzőnként eltérőek lehettek a stratégiák, de a három időszak (1900–1914, 1915–1919, 1920–1929) észak-amerikai publikációinak sorozataiból a következő megállapításokat vonhatjuk le:

1) Noha a szerzők (leszámítva Krúdyt) az 1910-es, illetve a világháború előtti években váltak meghatározóvá Magyarországon, az amerikai magyar lapok bizonyíthatóan 1915-től kezdték gyakrabban közölni írásaikat – a gyakorlat összefonódhatott a világháború eseményei miatt fokozottabban szemlézett hazai lapok rutinjával.

2) A prominens hazai lapokban (főleg napilapokban) való permanens jelenlét, illetve ennek fokozódása tette lehetővé, hogy egy-egy szerző szövege nagyobb eséllyel kapjon helyet amerikai magyar lapban: 1900 és 1914 között az öt szerző évente átlagosan 2,9, 1915 és 1919 között 22, 1920 és 1929 között 28,7 szöveget publikált<sup>9</sup> – nem kizárt az sem, hogy ezekbe az adatokba beleérthető az is, hogy a szerzők határon túli lapokban való mind gyakoribb feltűnésével az észak-amerikai lapok ideális „felvevőközege” is bővült.

5 Kosztolányi: 2, Krúdy: 12, Móricz: 5, Szini: 24.

6 Kosztolányi: 38, Krúdy: 14, Móricz: 6, Szini: 49.

7 Kosztolányi: 72, Krúdy: 14, Móricz: 22, Szini: 116.

8 Közli BATÁRI Gyula, „A clevelandi »Szabadság« és alapítója, Kohányi Tihamér”, *Magyar Könyvszemle* 107 (1991): 294. (A kiemelés tőlem – W. A.)

9 Krúdy és Móricz szövegmegjelenéseit a tanulmányhoz szükséges alap kutatások lelegején még nem listáztam, így ezek az adatok vélhetően magasabbak. Igaz, az ő írásaikat nem számítva az adatsorok – 1,8 (1900–14), 18 (1915–19), 25,1 (1920–29) – visszaigazolják a fentieket.

3) Az *Amerikai Magyar Népszava* és a *Szabadság* gyakorta adott át egymásnak szövegeket – ebben a gyakorlatban a tartalomszolgáltatói kényszer motívumai fedezhetők fel (ha nem volt éppen kéznél friss szöveg a lapszámhoz, az amerikai magyar lapok egymás között intézték az utánközlést).

Az Egyesült Államokkal szemben Ausztriában csak a Tanácsköztársaság utáni emigrációs hullám és az 1926-os amnesztia közötti időszakban volt igazán jelentős a magyarországi szerzők helyi orgánumokban való szereplése. Ráadásul ezek a publikációk, mint ezt Cholnoky publikálási naplója is megörökíti, jobbra legálisak, a szerző(k) számára ismertek voltak.

Mai ismereteink szerint 1920 és 1926 között az öt szerző 57 írása kapott helyet nyolc bécsi magyar nyelvű időszaki kiadványban. A szövegek kétharmada (35) a *Panorámában*, illetve 1922-ben és 1923-ban jelent meg. Kosztolányi alulreprezentáltsága (két szöveg), illetve Cholnoky, Krúdy és Móricz (összesen 47 szöveg) műveinek gyakorisága politikai okokkal magyarázható: a nagyrészt ellenzéki orgánumok azoknak a magyarországi szerzőknek szorítottak helyet, akiket az időszakban meghurcoltak, vagy akik nyíltan demonstrálták kurzusellenességüket. Ahogy az észak-amerikai lapoknál, itt is nagyrészt utánközlésekkel találkozhatunk, de Krúdy küldött eredeti szövegeket is 1921-ben az *Új Könyvnek*, igaz, neki könyvei is jelentek meg Bécsben (Móricz mellett őt sújtották a szerzők közül leglátványosabban az irodalompolitikai változások). A három legfontosabb befogadó lap a *Bécsi Magyar Újság* című napilap (1919–1923), a *Panoráma* című képes hetilap (1921–1928) és a mindössze hét lapszámot megélt folyóirat, az *Új Könyv* (1921) voltak. Míg az egyesült államokbeli lapokkal kialakított „kapcsolat” a korszak egészében, az ausztriai lapokkal való együttműködés csak az 1920-as évek közepéig állt fenn. Megkülönbözteti továbbá a két ország időszaki kiadványait a szövegek felhasználásának módja is: Észak-Amerika magyar lapszerkesztősegei a szerzői beleegyezést áthidalva is átvettek szövegeket, míg az osztrák megjelenések bizonyos tekintetben – a határon túli lapokkal kialakított viszonyhoz hasonlóan – a magyarországi felvevő közeg meghosszabbításaiént funkcionáltak. Hiszen az említett három lapot olyan emberek szerkesztették, akik Magyarországon korábban számos lappal álltak kapcsolatban. A *Bécsi Magyar Újságtól* Róna Lajos *A Napnál*, Bölöni György a *Világnál*, az *Új Könyv* főszerkesztője, Lázár Miklós pedig a *Déli Hírlapnál* dolgozott az 1910-es években. Ezek a lapok így annak is köszönhették színvonalas irodalmi felhozatalukat, hogy szerkesztőik a régebbi kapcsolatok megtartásával csábították publikálásra a budapesti írókat és újságírókat.

Trianont követően számos fontos magyar politikai napilap és hetilap, illetve vegyes tartalmú hetilap került át a határon túlra, de a megmaradt vidéki sajtóhálózat is lassan magára talált. Noha a lapokba bekerülő irodalom mennyisége és minősége nem volt a háború előtti viszonyokhoz mérhető, a laphálózat az 1920-at követő néhány évben jelentősen bővült, de ezután is egyenletes és kiegyensúlyozott volt az induló lapok száma, illetve az induló és megszűnő lapok dinamikája. A keret tehát adott lett volna az A-kategóriás szerzők „visszacsalogatásához”. Az, hogy a korabeli magyar vidéki lapol-

vasó mégsem találkozhatott gyakran ismert fővárosi szerzőkkel a hasábokon, elsősorban a lapok anyagi lehetőségeivel magyarázható.

Cholnoky Lászlónak tíz év alatt mindösszesen kilenc írása jelent meg vidéken, az 1925 tavasza előtti négy publikáció nincsen feljegyezve naplójában. A többi szerzőnél sem sokkal kedvezőbb a helyzet, egyedül Krúdy vidéki lapokkal való kapcsolata nevezhető jelentősnek (Kosztolányi: 23, Krúdy: 30, Móricz: 12, Szini: 12). A korábbiakhoz képest visszafogottabb kapcsolat a következő okokkal magyarázható:

1) A nagy vidéki központok (Arad, Brassó, Kassa, Kolozsvár, Nagyvárad, Pozsony, Szabadka, Temesvár, Újvidék) jelentős része határon túlra került, és bár az első világháború előtti vidéki szövegtermés jelentős része is ezeknek a nagy lélekszámú településeknek a helyi sajtójában látott napvilágot, a határon túli pozícióból eredő – a magyar kormányzat és intézményrendszer által is nyújtott – támogatás miatt a hangsúly jelentősen eltolódott a vidék kárára.

2) A vidéki sajtó sokáig nem heverte ki a világháború, illetve a forradalmak pusztításait. Bár a nagyobb városok napilapjai többé-kevésbé megjelentek, illetve újraindulnak (azaz a sajtó útján történő hírszolgáltatás megvalósult), a járási szintű lapok megszűntek vagy jóval kisebb terjedelemben jelentek meg. A lapszám általában véve is lecsökkent, és ebbe az új „programkínálatba” nehezen fért bele a rendszeresen megjelenő szépirodalom, és még kevésbé (az anyagi lehetőségek korlátozottsága miatt) a fővárosi kanonikus íróktól érkező szövegek.

3) A sajtóhálózat összezsugorodott (1913-ban 702 magyar nyelvű időszak kiadvány jelent meg az országban, 1920-ban 320), majd lassan bővülni kezdett, főleg a folyóiratok és szaklapok tekintetében (1920-hoz képest 1929-ben másfélszer több napi és hetilap, de majdnem négyszer több folyóirat jelent meg), olyannyira, hogy 1929-ben a háború előtti utolsó év lapmennyiségének négyötöde jelent meg országszerte.

4) Országos szövegelosztó-hálózat vagy szövegügynökség(ek) hiányában a lapok és a szerzők közötti kapcsolattartás esetlegessé, illetve személyessé vált. Az 1920-as évek második felétől fővárosból érkező melléklapok színesítették a lapszámokat (*Családi Kör*, *Képes Heti Szemle*, *Ünnep*). Ezek a központi szövegelosztás igényével indultak el, de mind-mind rövid életűek voltak.

A *Családi Kör* 1926-ban indult Ambrózy Béla szerkesztésében. A folyóirat hat számot élt meg. A *Képes Heti Szemle* 1925 márciusától 1926 júniusáig megjelenő képes melléklet volt. Érdemes elidőzni Mándy Gyula két rövid életű próbálkozásánál, az *Ünnep*nél (1926) és a *Vasárnap*nál (1927), amelyek „emlékezete” túlmutat a bibliográfiák és repertóriumok néhány soros feljegyzésénél. Somlyó György ugyanis édesapja, Somlyó Zoltán egyik költeményét keresve bukkant rá az *Ünnep*re, amelyben *A titkos írás* című szöveg folytatásokban jelent meg. Mint a főszerkesztővel, Mándy Gyulával való beszélgetését említve írja, a lap:



különös vállalkozásként indult, mint az összes akkoriban megjelenő vidéki lap vasárnapi melléklete. Tehát egyformán kézhez kapta vasárnaponként kedves lapja mellé, mondjuk, az, aki a Brassói Lapok előfizetője volt és az, aki a Mezőtúr és Vidékét járatta. Ennek megfelelően messze túlhaladta a hasonló irodalmi jellegű lapok akkori példányszámát. Így lehetett, hogy Mándy Gyula, mostani visszaemlékezése szerint, az Otthon-körben kerek egymillió koronás csekkel vásárolta meg apámtól A titkos írás frissen készült kéziratának kiadási jogát.<sup>10</sup>

A kiadás joga néhány hónapon belül átszállt a jezsuitákra, Mándy helyét Martinovits Andor vette át. Mándy ekkor alapíthatta *Vasárnap* című, hasonló elven működő lapját, amely 1926-ban és 1927-ben biztosan, de az *Ország-Világ* egyik megjegyzése nyomán 1928-ban is megjelent. Somlyó megjegyzéséből kiindulva az *Ünnephez* és a *Vasárnap*-hoz hasonló lapokban való megjelenés anyagilag igencsak kifizetődő lehetett a szerzőknek. Nem csoda, hogy az *Ünnep* és a *Vasárnap* szerzői között megtalálható többek között Ambrus Zoltán, Bíró Lajos, Heltai, Karinthy, Móricz, Németh Andor, Szini Gyula, Tersánszky Józsi Jenő neve is.

A Cholnoky szövegeinek helyet adó vidéki lapok (*Dunántúli Kultúra*, *Zala*, *Abony és Környéke*, *Magyar Élet*, *Reggeli Hírlap*) kevés adattal szolgálnak bármiféle általánosításhoz, de az a korszak tendenciáit tükrözi, hogy a folyóiratok (*Dunántúli Kultúra*, *Magyar Élet*) egy éven belül, néhány szám után megszűntek. A két napilap (*Reggeli Hírlap*, *Zala*) közül pedig a miskolci reggeli lap azért érdemel említést, mert ebben eredeti Cholnoky-szöveg is napvilágot látott, sőt, az öt szerzőnek összesen 23 írása jelent meg ebben 1920 és 1929 között (egyedül Kosztolányi nem publikált a napilapban).

A megjelenési sorozatok arra engednek következtetni, hogy Cholnoky vidéki publikációi vagy fővárosi lapokból (*Magyarság*, *A Rend*, *Szózat*) érkeztek, vagy személyes közreműködés eredményeként valósultak meg. A szerző 1926-ban rövid ideig szerkesztője volt a veszprémi *Magyar Élet*nek, ezzel magyarázható, hogy három (utánközlött) elbeszélése itt kapott helyet. Az öt szerző korabeli vidéki publikációnak ismeretében nincs nyoma központilag irányított szövegelosztásnak, leszámítva a fentebb említett kérésézetű mellékleteket. A korábban elmondottakból következik, hogy az első világháború előtti időszakból ismertekhez hasonló szövegügynökségek, ha léteztek ilyenek, a felvevőpiac dinamikája miatt inkább a határon túli magyarlakta területekre koncentráltak.

1921. április 7-én *Magyar írók* címmel a következő rövidhír jelent meg a kolozsvári *Ellenzék*ben:

Néhány hete csupán, hogy az *Ellenzék* terjedelmének kibővítése lehetővé tette szép-irodalmi rovatunk állandósítását s az *Ellenzék* tárcái Erdély közönségének máris kedvelt megszokott olvasmányai. Hogy minél inkább biztosítsuk tárcáink abszolút irodalmi színvonalát és változatosságát, Erdély legjobb magyar íróin kívül, a Budapesten és a

10 SOMLYÓ György, „Nytított könyv» és »Titkos írás«: Utószó Somlyó Zoltán két költeményéhez”, in SOMLYÓ György, *A költészet évadai*, 279–289 (Budapest: Magvető Kiadó, 1963), 282.

külföldön élő magyar írók legkiválóbbjait is fölkértük, hogy az *Ellenzék* számára eredeti szépirodalmi közleményeket írjanak. Mától fogva az *Ellenzék* olvasóközönsége tárcarovatunkban Krúdy Gyula, Szabó Dezső, Székula Jenő, Rákosi Viktor, Lakatos László, Berkes Imre stb. írásait olvashatja az erdélyi írógárda: Karafiáth Anna, Páll Illés, Bartalis János, Szombati-Szabó István, Pálos István, Jakab Miklós stb. elbeszélései mellett. Bizonyosra vesszük, hogy olvasóközönségünk teljes mértékben méltányolni fogja ezt az újítást, amely csak egyik étape-ja annak az állandó törekvésünknek, hogy az *Ellenzék*nek, az erdélyi magyarságnak eme legrégibb, legelterjedtebb és legmegbízhatóbb lapjának színvonalát folytonosan emeljük.<sup>11</sup>

A romániai magyar kisebbség új, relatíve periferikus helyzetében is képes volt centrumként funkcionálni, hiszen kulturális intézményrendszerét nem az 1920-as években kellett kiépítenie. Hálózati szempontból mindez azt jelenti, hogy az országcsonkítást követő rövid, egy-két éves átmenet után az *Ellenzék*, többek között Kuncz Aladár bevonódásának köszönhetően, fokozatosan egyre fontosabb csomópontjává vált a magyar irodalom – határokon is túlnyúló – hálózatának.

Csehszlovákiában és Jugoszláviában a kisebbségekkel szembeni korlátozások szigorúbbak voltak, és a laphálózat is jobban megérezte a periférikus kondíciókat. Az 1922-ben indult *Prágai Magyar Hírlap* 1923. május 20-án jelentette be hasábjain a határokon túlnyúló vállalkozást, a száz magyar költő, író és esztéta írásaival feltöltött „új tárcarovatot”, igaz, a lap szépirodalmi rovatában már addig is feltűntek neves szerzők. A napilap a térségben hiányzó irodalmi folyóiratot kívánta pótolni. Jugoszláviában 1923 és 1925 között létezett irodalmi folyóirat (*Vajdasági Kultúra*), de a laphálózat még szakadozottabb volt: jószerivel egy-két napilap publikált rendszeresen magyarországi szerzőket.

Cholnoky László határon túl megjelent szövegeinek csak mintegy tizedét jegyezte fel naplójába, igaz, a hiányos napló miatt nem tudjuk, hogyan tartotta számon publikációit élete utolsó négy, négy és fél évében. Megjelenési sorozataiból az látható, hogy egyes szövegek a fővárosi megjelenést követően több határon túli lapban is megjelentek – rövid időtávon belül, ahogy ezt a századfordulós szövegelosztó-hálózatoknál megfigyelhettük. Ugyanez a mintázat a többi szerzőnél is megfigyelhető:

|                                        |                                   |                                |                                  |
|----------------------------------------|-----------------------------------|--------------------------------|----------------------------------|
| Cholnoky: <i>Geraldini panoptikuma</i> | Bácsmegyei Napló 1922. június 23. | Arad és Vidéke 1922. július 1. | Magyar Újság 1922. július 1.     |
| Kosztolányi: <i>A kínai ember</i>      | Ellenzék 1923. november 25.       | Magyar Újság 1923. december 1. | Bácsmegyei Napló 1924. január 5. |
| Szini: <i>A meg nem értett férfi</i>   | Hírlap 1922. ápr. 26.             | Magyar Újság 1922. május 3.    | Bácsmegyei Napló 1922. július 5. |

11 [n. n.], „Magyar írók”, *Ellenzék*, 1921. ápr. 7., 5.



Az elbeszélések jellemzően napilapokban jelentek meg, rövid időtávon belül. Jelen esetben nem is az az érdekes, hogy a szerzők vagy a lapok irányították-e a határon túli utánközléseket, hanem az, hogy a megjelenések egy jól körülírható hálózatban cirkuláltak. Csehszlovákiában Kassa, Pozsony és Prága, Jugoszláviában Szabadka, Romániában Arad, Brassó, Kolozsvár és Temesvár napilapjaiban láttak napvilágot az írások – legtöbbször háromszor, de akár négyszer vagy ötször is. Cholnoky esetében a szövegek eredetileg nagy fővárosi napilapokban jelentek meg, de az egyes lapokból kiindulva nem lehet általános útvonalakat megrajzolni. A „körbepublikálás” stratégiája azonban tagadhatatlan.<sup>12</sup>

|                              | BP          | 1. megjelenés         | 2. megjelenés       | 3. megjelenés         |
|------------------------------|-------------|-----------------------|---------------------|-----------------------|
| <i>Geraldini panoptikuma</i> | 1922.05.28. | 1922.06.23. (J, BN)   | 1922.07.01. (R, AV) | 1922.07.01. (CZ, MÚ)  |
| <i>Hajótöröttek</i>          | 1922.06.11. | 1922.06.18. (J, H)    | 1922.10.29. (R, TH) | 1923.01.07. (CZ, N)   |
| <i>Földvári emlék</i>        | 1922.07.23. | 1922.07.25. (J, BN)   | 1922.07.30. (R, Ú)  | 1922.08.09. (CZ, KÚ)  |
| <i>Takarodó</i>              | ?           | 1922.11.24. (CZ, PMH) | 1922.12.29. (R, AH) | 1923.01.06. (J, H)    |
| <i>Három öregember</i>       | 1922.11.01. | 1922.11.09. (J, H)    | 1922.11.14. (R, Ú)  | 1922.11.15. (CZ, MÚ)  |
| <i>Éjfél után</i>            | 1925.04.28. | 1925.04.30. (J, H)    | 1925.05.15. (R, TH) | 1925.09.20. (CZ, PMH) |
| <i>Öregek meséskönyve</i>    | 1925.06.11. | 1925.07.05. (J, H)    | 1925.07.10. (R, TH) | 1925.08.14. (CZ, MÚ)  |
| <i>Nászinduló</i>            | 1926.12.14. | 1926.12.17. (R, TH)   | 1926.12.21. (J, BN) | 1926.12.23. (CZ, MÚ)  |
| <i>Éjféle tivornya</i>       | 1927.02.05. | 1927.03.07. (R, E)    | 1927.03.10. (J, H)  | 1927.06.10. (CZ, MÚ)  |
| <i>Hívogató</i>              | 1927.12.13. | 1928.02.04. (J, BN)   | 1928.02.08. (R, EH) | 1928.02.22. (CZ, MÚ)  |

(rövidítések: CZ = Csehszlovákia, J = Jugoszlávia, R = Románia, AV = *Arad és Vidéke*, BN = *Bácsmegyei Napló*, E = *Ellenzék*, EH = *Erdélyi Hírlap*, H = *Híradó*, KÚ = *Kassai Újság*, MÚ = *Magyar Újság*, N = *Népakarát*, PMH = *Prágai Magyar Hírlap*, TH = *Temesvári Hírlap*, Ú = *Újság*)

Cholnoky tíz, mindhárom országban megjelent elbeszélése legtöbb esetben Jugoszláviából Románián át jutott el Csehszlovákiába. Mivel a fogadó lapok sorrendje szempont-

12 Botka Ferenc elgondolása alapján ez a „körbepublikálás” nagyrészt a határon túli magyar lapok „szabadelvű sajtólancolatában” valósult meg, amelyet a *Bécsi Magyar Újság* mellett a *Keleti Újság* (Kolozsvár), a *Szabadság* és a *Magyar Újság* (Kassa), a *Prágai Magyar Hírlap*, az *Ellenzék* (Kolozsvár) és a *Brassói Lapok* képviselt. Vö. BOTKA Ferenc, „Kosztolányi Dezső: Tere-fere”, *Híd* 68, 10. sz. (2004): 1427.

jából egyetlen ugyanolyan mintázatot sem találni, de néhány esetben a szöveg néhány hét alatt „körbeért” az országokban, feltételezhető, hogy a „postára adás” körülményei voltak változatlanok, azaz:

a) Cholnoky körülbelül egy időben adta fel a szövegeket, de ezek az országokra jellemző postai szolgáltatások eltérő minősége, illetve a cenzúra erőssége miatt olykor csúszással jutottak el a feladókhoz, vagy

b) Cholnoky tudatosan kisebb szünetet hagyott a szöveg egy-egy laphoz való eljuttatásakor, de többnyire a fenti sorrendet preferálta.

Már ha Cholnoky egyáltalán maga juttatta el szövegeit a lapokhoz... Lehetséges, hogy a határon túli közlések jelentős része illegális volt, és ezért nem szerepelnek a publikálási naplóban? Vagy nem volt rálátása arra, hogy a fővárosi napilapok szabadon kereskedtek szövegeivel? Jelenleg csak találgathatunk, és az sem visz közelebb a válaszhoz, hogy Kosztolányinál, Krúdynál, Móricznál és Szini Gyulánál is csak a „körbepublikálás” ténye bizonyítható. Az öt szerző szövegközléseit összevetve sem rajzolódnak ki konkrét tendenciák sem, ha az „átadó” fővárosi lapot, sem ha az „átvevő” határontúli lapokat vesszük figyelembe.

Az első világháború után, az 1920–1930-as évek fordulójáig szinte biztosan nem léteztek olyan Magyarországról irányított, kiterjedt szövegügynökségek, amelyek akár az új országhatárokon belül, akár azokon túlnyúlva a szövegek olyan jellegű automatikus elosztásáért és terjesztéséért lettek volna felelősek, mint 1914 előtt az *Általános Tudósító* és a *Munkatárs* című nyomatosok. Vagy ha léteztek is ilyenek, a Kosztolányihoz, Krúdyhoz vagy Móriczhoz hasonló, ismert és sokat publikáló szerzők nem csatlakoztak hozzájuk. A 20. század harmadik évtizede során, az „átállás” időszakában fokozatosan nyíltak meg a publikálási terek, de néhány éven belül kialakultak a prioritások is. Az emigrációs sajtó csak néhány évig maradt markáns publikációs alternatíva a főváros mellett, miközben a publikálási irányok – látványos hangsúlyeltolódással – a magyarországi vidéki sajtót kikerülve vagy átívelve a határon túli magyarok nagyvárosok régi-új napilapjai és folyóiratai felé vezettek. Mindez a regionális irodalmi terek megerősödéséhez vezetett: a magyarországi nagyvárosok szépirodalmi szempontból érzékeny lapszerkesztőinek, részben kényszerből, a helyi szerzők számára kellett helyet szorítaniuk. További alapkutatások szükségesek ahhoz, hogy megtudjuk, pontosan hogyan alakultak át a századfordulón megszokott irodalmi karrierépítési stratégiák a két világháború között, de az megelőlegezhető, hogy a magyar nyelvű irodalmi terek multiplikációja a lehetséges karrierterén is újfajta választási lehetőségeket kínált fel a kor szerzői számára.